

Problemowe korzystanie z telefonu komórkowego przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Najnowsze polskie badania pokazują, że problem nadużywania telefonu komórkowego dotyczy wszystkich przedstawicieli młodego pokolenia – również tych z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Stwierdzono, że 16% uczniów szkół specjalnych jest uzależnionych od telefonu komórkowego, a 29% jest zagrożonych tym zjawiskiem. Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną rozpoczynają przygodę z technologicznym światem około 10.–11. roku życia i równie intensywnie jak ich pełnosprawni rówieśnicy odwiedzają portale społecznościowe czy YouTube’a.

Mobilne nowe technologie cyfrowe na stałe zagościły w życiu codziennym młodego pokolenia. Dynamicznie wypełniły one przestrzeń funkcjonowania społecznego dzieci i młodzieży, stając się jednym z podstawowych środowisk zaspakajania ich potrzeb. Badania pokazują, że takie urządzenia technologiczne jak telefon komórkowy (smartfon) są powszechnie używane przez tę grupę wiekową bez względu na płeć, miejsce zamieszkania czy status społeczny. To uczestniczenie nowych technologii w życiu młodych osób może wiązać się z ich nadużywaniem, a tym samym z problemowym korzystaniem z nich¹.

Mimo że uzależnienie od telefonu komórkowego nie znalazło swojego bezpośredniego odbicia w obowiązujących i wdrażanych klasyfikacjach chorób (DSM-5, ICD-11), badacze starają się wskazać kryteria diagnostyczne, które pozwalałyby określić, czy korzystanie z telefonu przez jednostkę odbiega od normy, czy też nie. Należy jednak zauważyć, że obserwowane symptomy nadużywania telefonu komórkowego są na tyle niespecyficzne, że wymagają dalszych badań, aby stwierdzić, jakie zaburzenia generuje nadużywanie przedmiotowego urządzenia.

Najczęściej podczas diagnozowania fonoholizmu wskazuje się na kryteria sprecyzowane przez A. Bianchi i J.G. Philips. Obejmują one następujące elementy:

- potrzebę korzystania z telefonu przez coraz dłuższy czas,
- nieudane próby kontroli korzystania z urządzenia,

- występowanie poczucia zagubienia, niepokoju, irytacji czy pogorszenia nastroju przy braku dostępu do telefonu lub próby ograniczenia korzystania z niego,
- nieudane próby ograniczania lub zaprzestania korzystania z telefonu,
- ukrywanie przed rodziną lub przyjaciółmi sposobu użytkowania urządzenia,
- wykorzystanie telefonu jako ucieczkę od problemów lub dla poprawy nastroju.

Analizując problem tzw. uzależnienia od telefonu komórkowego wśród dzieci i młodzieży w Polsce, wskazuje się, że problem dotyczy około 10% z nich. Natomiast zagrożonych tym zjawiskiem jest około 40%. Ze względu na stosowanie różnych metodologii badania w poszczególnych próbach rozmiary zjawiska mogą się znacznie od siebie różnić. Do tej pory badania dotyczące zjawiska nadużywania telefonów komórkowych przez młode pokolenie prowadzono wśród grupy uczniów pełnosprawnych, pomijając tym samym liczną grupę uczniów szkół specjalnych.

Założenia metodologiczne badań

Prezentowane badania realizowała Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach w 2019 roku w szkołach specjalnych województwa śląskiego i opolskiego. Były one współfinansowane ze środków Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych będących w dys-

¹ W literaturze przedmiotu problemowe korzystanie z telefonu komórkowego przez człowieka określane jest jako tzw. uzależnienie behawioralne, uzależnienie od czynności, nałóg, problemowe korzystanie czy patologiczne używanie telefonu komórkowego (Izdebski & Kotyśko, 2016).

pozycji Ministra Zdrowia. W ich ramach przeprowadzono anonimową ankietę oraz zastosowano test przesiewowy Skala Problematicznego Używania Telefonu Komórkowego przez Młodzież (MPPUSA) autorstwa O. Lopez-Fernandez i współpracowników w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej. Badania obejmowały uczniów klas siódmych i ósmych specjalnej szkoły podstawowej i trzeciej klasy gimnazjum specjalnego oraz klas pierwszych i drugich szkoły branżowej I stopnia, i klasy trzeciej specjalnej zasadniczej szkoły zawodowej. Głównym celem badań było m.in. określenie skali zjawiska problemowego korzystania z telefonu komórkowego oraz jego specyfiki w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną.

Inicjacja technologiczna badanych

Pierwsze samodzielne korzystanie z urządzenia przypada u badanych na jedenasty rok życia. Co ciekawe, właśnie z jego pomocą głównie łączą się z internetem i poznają świat online. Chłopcy wcześniej niż dziewczęta stają się samodzielnymi użytkownikami urządzenia. Wiadac wyraźnie także, że uczniowie szkoły podstawowej przechodzą inicjację technologiczną ponad rok wcześniej niż ich starsi koledzy ze szkoły ponadpodstawowej. Dodatkowo stwierdzono, że czym wcześniej badani uczniowie rozpoczynali samodzielną przygodę z telefonem, tym w większym stopniu wykazywali oni symptomy problemowego korzystania z urządzenia.

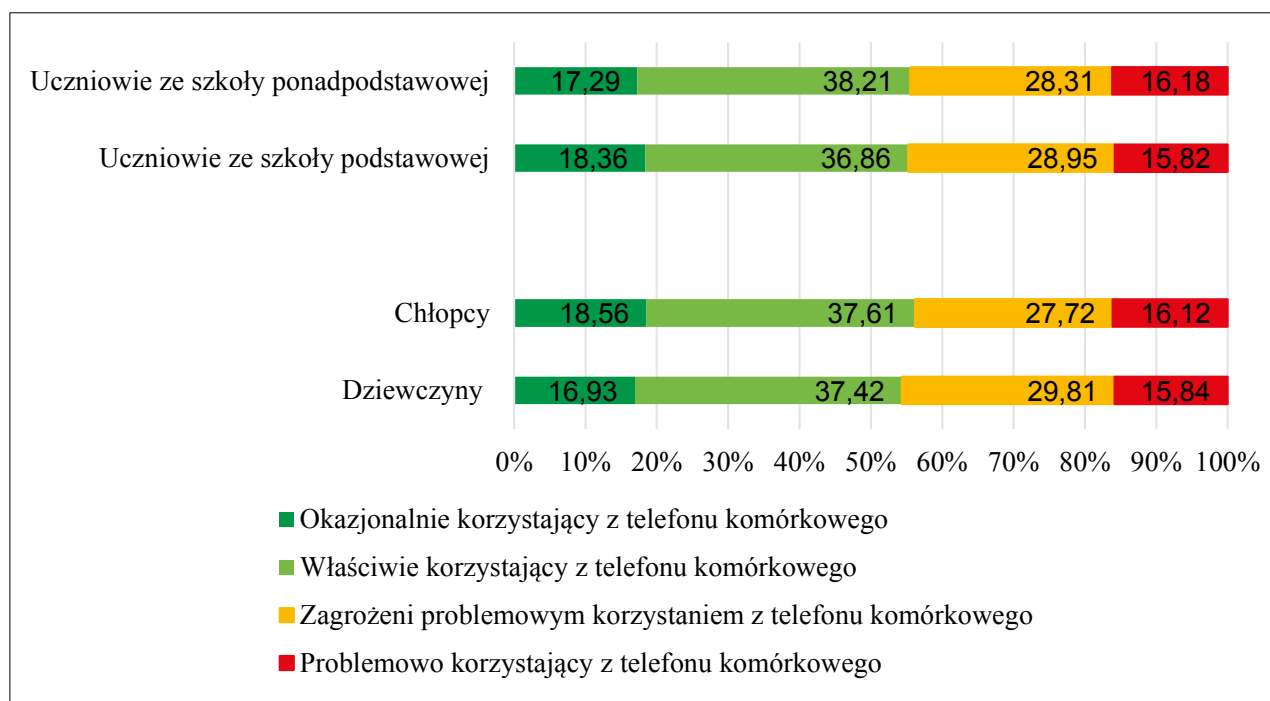
Czas przeznaczany przez respondentów na korzystanie z telefonu komórkowego

Badani powszechnie korzystają z telefonu komórkowego w codziennym życiu. Zwykle w dni nauki na korzystanie z niego poświęcają cały czas, także ten, w którym przebywają w szkole. Co trzeci uczeń deklaruje, że aktywnie korzysta z telefonu przez ponad 5 godzin dziennie. Podobne czasowe wykorzystanie urządzenia przez respondentów występuje w dni wolne od nauki i świąt. Z badań wynika, że dziewczęta dłużej korzystają z telefonu w ciągu dnia. Taka sama sytuacja dotyczy uczniów mieszkających w mieście – oni dłużej dziennie używają telefonu niż ich koledzy mieszkający na wsi. Natomiast nie stwierdzono różnic w czasie dziennym korzystania z telefonu pomiędzy uczniami szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Należy zauważyć, że im badani byli bardziej czasowo zaangażowani w używanie telefonu, tym wyższe wyniki osiągnęli z testu MPPUSA i wykazywali szersze spektrum symptomów problemowego korzystania z telefonu komórkowego.

Uzależnienie od telefonu komórkowego wśród badanych

W ramach prowadzonych badań za pomocą testu MPPUSA sprawdzono skalę zjawiska problemowego korzystania z telefonu komórkowego przez badanych uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Ustalono, że 45% badanych dysfunkcjonalnie

Wykres 1. Oszacowanie frakcji uczniów problemowo korzystających z telefonu komórkowego w oparciu o test O. Lopez-Fernandez i in. Mobile Phone Problem Use Scale (MPPUSA) według płci i typu szkoły.

Źródło: badania własne.

korzysta z telefonu komórkowego, w tym: 16% wykazuje symptomy problemowego korzystania z urządzenia, a 29% jest zagrożonych tym zjawiskiem. Natomiast pozostali, tj. 55% badanych, funkcjonalnie (prawidłowo) korzysta z omawianego urządzenia, w tym: 37% właściwie używa telefonu w codziennym życiu, a 18% korzysta z niego tylko okazjonalnie. Szczegółowe wyniki w tym zakresie prezentuje wykres nr 1.

Uzyskane w grupie badanej średnie wyniki testu MPPUSA były zbliżone wśród uczniów szkół z poziomu podstawowego i ponadpodstawowego. Podobne rezultaty uzyskano wśród dziewcząt i chłopców. Podczas badań ustalono także, że respondenci, którzy uzyskiwali wyniki wskazujące na dysfunkcyjne korzystanie z telefonu komórkowego, mieli gorsze oceny szkolne od respondentów, którzy funkcjonalnie korzystali z urządzenia.

Wykorzystanie funkcji telefonu komórkowego przez badanych

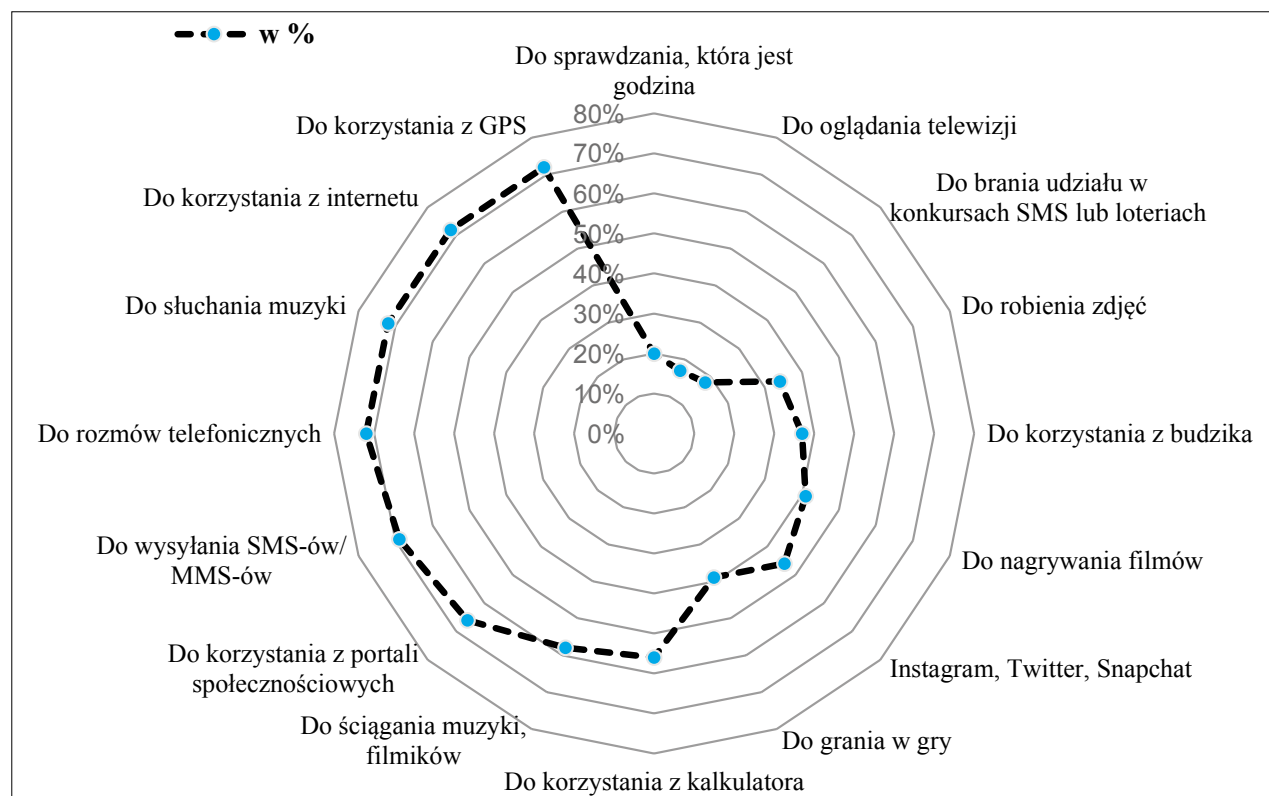
W ramach badań poproszono respondentów o wskazanie, do czego wykorzystują telefon komórkowy i jak często to robią. Okazuje się, że najliczniejsza grupa badanych (ponad 2/3 z nich) wskazuje, że (przynajmniej kilka razy w tygodniu) używa następujących funkcji telefonu komórkowego: dostępu do internetu, GPS-a, prowadzenia rozmów telefonicznych, słuchania muzyki. Ponad połowa

uczniów traktuje telefon jako źródło dostępu do kalkulatora, ściągania muzyki i filmików z internetu, korzystania z portali społecznościowych czy wysyłania SMS-ów. Natomiast najrzadziej badani za pomocą urządzenia biorą udział w konkursach SMS-owych lub loteriach, oglądają telewizję czy wykorzystują telefon jako zegarek do sprawdzania czasu. Szczegółowy zakres wykorzystywanych funkcji prezentuje wykres 2.

Wykonane analizy wykazały istotne różnice w korzystaniu z poszczególnych funkcji urządzenia pomiędzy badanymi uczniami szkoły specjalnej na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym. Widać wyraźnie, że starsi uczniowie częściej niż ich młodsi koledzy wysyłają SMS-y, korzystają z kalkulatora, GPS-a czy budzika.

Istotnie statystycznie różnice w wykorzystaniu funkcji telefonu stwierdzono również pomiędzy dziewczętami a chłopcami. To dziewczęta częściej niż chłopcy wykorzystują omawiane urządzenie do rozmów telefonicznych, wysyłania SMS-ów, korzystania z portali społecznościowych, korzystania z kalkulatora czy zegarka oraz robienia zdjęć. Z kolei chłopcy częściej niż dziewczęta grają na telefonie w gry, biorą udział w konkursach SMS-owych czy loteriach oraz korzystają z GPS-a. Podczas analizy zebranych wyników zwrócono również uwagę na istotne różnice w wykorzystaniu telefonu przez uczniów mieszkających w mieście i na wsi. Ustalono, że uczniowie z mia-

Wykres 2. Wykorzystywanie przynajmniej kilka razy w tygodniu funkcji telefonu komórkowego przez respondentów.

Źródło: badania własne.

sta częściej niż ich koledzy ze wsi prowadzą przez telefon rozmowy telefoniczne, wysyłają SMS-y, grają w gry, słuchają muzyki, korzystają z internetu czy odwiedzają w sieci portale społecznościowe.

W badaniach stwierdzono także, że dysfunkcjonalni użytkownicy telefonu komórkowego (tj. problemowo z niego korzystający oraz zagrożeni uzależnieniem od urządzenia) wszystkie z wymienionych funkcji telefonu wykorzystują istotnie częściej niż funkcjonalni jego użytkownicy (tj. okazjonalnie lub prawidłowo korzystający z urządzenia).

Skutki dysfunkcjonalnego korzystania przez badanych z telefonu komórkowego

Nadużywanie nowych technologii rodzi negatywne skutki dla ich użytkowników. Mogą one przejawiać się m.in. w postaci niewyspania, spóźnień czy nieobecności w szkole oraz zaniedbywania obowiązków szkolnych lub domowych. Ustalono, że prawie co dziesiąty uczeń w wyniku nadużywania nowych technologii cyfrowych, w tym telefonu komórkowego, spóźnia się (co najmniej kilka razy w tygodniu) do szkoły. Tyle samo respondentów idzie do szkoły niewyspanych czy zaniedbuje swoje obowiązki szkolne. Natomiast co ósmy badany identyfikuje skutki nadużywania przez niego urządzeń cyfrowych w postaci zaniedbywania swoich obowiązków domowych. W badaniach potwierdzono także fakt, że im bardziej dysfunkcjonalnie uczeń korzysta z telefonu komórkowego, tym częściej w swojej samoocenie zauważał negatywne skutki nadużywania tego urządzenia.

Podsumowanie

Współczesny cyfrowy świat zmienił młode pokolenie. Zmiany te są tak burzliwe, że dzieci wcześniej uczą się korzystania z telefonu komórkowego niż jazdy na rowerze. Wśród użytkowników nowych mediów są zarówno dzieci pełnosprawne, jak i z niepełnosprawnościami. Różnorakie dysfunkcje w rozwoju nie przeszkadzają im być aktywnymi użytkownikami dobrodziejstw techniki cyfrowej.

PREZENTOWANE BADANIA WYKAZAŁY, ŻE PRAWIE POŁOWA UCZNIÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ W STOPNIU LEKKIM DYSFUNKCJONALNIE KORZYSTA Z TELEFONU KOMÓRKOWEGO, W TYM CO SZÓSTY BADANY WYKAZUJE SYMPTOMY PROBLEMOWEGO KORZYSTANIA Z URZĄDZENIA.

Zatem zjawisko nadużywania nowych mediów cyfrowych zagraża także tej grupie. Dlatego też wymaga ono monitorowania i diagnozowania, a w konsekwencji także podjęcia realnych działań wychowawczych, profilaktycznych czy terapeutycznych w środowisku dzieci niepełnosprawnych.

Problem jest na tyle poważny, że w dyskursie społecznym mówimy o potrzebie integracji dzieci pełnosprawnych z niepełnosprawnymi, nie zauważając potrzeby dzieci niepełnosprawnych do aktywnego, a zarazem bezpiecznego korzystania z nowych mediów, w tym z telefonu komórkowego. Brak takiej uważności na specyfikę korzystania przez nich z nowych mediów rodzi obawy zwiększenia skali zjawiska nadużywania telefonu komórkowego przez uczniów szkół specjalnych i pozostawienia tej grupy odbiorców nowych mediów bez realnego wsparcia w cyfrowym świecie.

Bibliografia:

- Izdebski, P., & Kotyśko, M. (2016). Problemowe korzystanie z nowych mediów. W.B. Habrat (Red.), *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne* (s. 219–304). Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Krzyżak-Szymańska, E. (2016). *Adaptacja i walidacja narzędzia do pomiaru stopnia zagrożenia problematycznym użytkowaniem telefonu komórkowego przez młodzież*. GWSH w Katowicach.
- Krzyżak-Szymańska, E. (2018). *Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży. Teoria, profilaktyka, terapia - wybrane zagadnienia*. Impuls.
- Krzyżak-Szymańska, E., & Szymański, A. (2019). *Charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim*. AWF w Katowicach.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., & Skonecka, P. (2019). *Problematyczne używanie internetu przez dzieci*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Rowicka, M. (2019). *Skuteczna profilaktyka uzależnień behawioralnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Ewa Krzyżak-Szymańska

Pedagog, socjolog, adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego AWF w Katowicach, badaczka zjawiska uzależnień technologicznych wśród dzieci i młodzieży, prezes stowarzyszenia Śląskie Centrum Profilaktyki Społecznej GUARDIANUS

Andrzej Szymański

Pedagog, socjolog, adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego AWF w Katowicach, badacz zjawiska uzależnień technologicznych wśród dzieci i młodzieży, członek zarządu stowarzyszenia Śląskie Centrum Profilaktyki Społecznej GUARDIANUS